

VI. A nemzethűségi eljárás kritériumai a Komáromi járásban

A visszacsatolást követően nemcsak az állami hivatalok betöltésénél, de többek között szociális juttatások terén is kulcsszerepet kapott a felvidékiek körében a nemzeti megbízhatóság elve. Eszerint döntöttek el ugyanis, hogy a „magyar időkben” ki mindenki részesülhet a „köz-kenyeréből”. Ahogyan azt Csilléry Edit is megfogalmazta tanulmányában: *„ezek alapján dönt el, hogy ki kaphatott tisztes nyugdíjat, iparendélyt, szociális támogatást vagy földet. Nem csak bizalmi vagy magasabb társadalmi presztízű állásokért folyt a harc, hanem megbízhatóság és nemzethűség alapján dönt el az is például, hogy ki lehetett bába, erdészeti napibéres, szolga, vonatfűkező vagy éppen útkaparó”*.⁶³

Tény, hogy a magyar állam számára különösképp nagy jelentősége volt, hogy a visszatért területeken nemzetileg kifogástalan, államhű hivatalnokok kerüljenek a tisztviselői pozíciókba. Ez a szempont nem volt ismeretlen a csehszlovákiai magyar közalkalmazottak számára, hiszen a trianoni államváltást követően Csehszlovákia hasonló módon megkövetelte az államhűséget a magyar közalkalmazottaktól. Ennek megtagadása esetén (melyet egyébként államellenes demonstrációnak minősítettek) a tisztviselői állások betöltése lehetetlenné vált, az alkalmazásban lévő hivatalnokokat pedig elbocsátották állásukból.⁶⁴ A pozíciókból kihullott, 1938-ban még aktív életkorú felvidéki hivatalnokok abban bíztak, hogy az első bécsi döntést követően a magyar államtól kárpótlásként – feltételek nélkül – visszakaphatják állami pozíciójukat a hivataluktól megfosztott tisztviselők. Csakhogy Magyarország részéről a szakmai megbízhatóság mellett a hivatalban maradás és a megüresedett állások betöltésének egyik legfontosabb előfeltételét a csehszlovák időkben tanúsított „becsületos magyar nemzeti magatartás” jelentette, amelyet minden esetben igazolni kellett. Ez természetesen nem változtatott az úgynevezett őslakoselven, amely alapján a közigazgatásban igyekeztek a helyi lakosságnak pozíciót biztosítani. A csehszlovák érában elbocsátott tisztviselők pedig még nagyobb előnnyel indultak a pozícióért.⁶⁵ Az

⁶³ Erről bővebben lásd: Csilléry, 2014.

⁶⁴ Nagyrésztük mégis megtagadta az eskütételt, amit a csehszlovák hatóságok az állam elleni demonstrációnak minősítettek, s az esküt megtagadókat állásukból elbocsátották. Az új állam iránti lojalitást nem vállalók többsége önként vagy kényszerből Magyarországra távozott. Ráadásul Csehszlovákiában az állampolgárságot a községi illetőséghez kötötték, viszont nem ismerték el a Magyarországon alkalmazott hallgatólagos illetőségszerzést, tehát a korábbi magyar törvényi állapotot. Emiatt sokan rövidebb-hosszabb idő múltán a jogbizonytalanság állapotába kerültek, ami gyakran az országból való kiutasítással ért véget. Turczel, 1967: 21.

⁶⁵ Ilyen volt például a komáromi Rózsa Irén városi napidíjas, akit még a csehszlovák időkben nyugdíjaztak létszámcsökkentés miatt 13 év hűséges szolgálatot követően. Pártpolitikai érdekekből pedig állítólagosan egy gyakorlatlan személy került a helyére. Miután Rózsa kérelmezte állásba való visszahelyezését, a polgármester a fenti okoknál fogva újra kinevezte őt a napidíjas állásba. ŠA Nitra, pob. Komárno, f. MM Komárno, 2898/1940. Rózsa Irén ny. városi napidíjas kérelme állásba való visszahelyezése tárgyában. Komárom thj. szab. kir. város törvényhatósági kisgyűlése (főjegyző) a polgármesternek. 1940. április 17.

viszont ugyancsak tény, hogy Magyarország számára a felvidéki érdekek előtérbe helyezését általában megelőzte a szakmai megbízhatóság és a nemzeti becsületesség szempontja.

A nemzeti megbízhatóságot a nemzethűségi igazolások által kívánták bizonyítani, melyet kezdetben az ún. nemzeti tanácsok adtak ki. Teleki Pál kormányfővé választásával párhuzamosan 1939 elején a fenti testületeket felváltották az ún. igazolóbizottságok. A közigazgatási alkalmazottak átvilágítási folyamatának változásáról a javaslatot Jaross Andor, a felvidéki tárcanélküli miniszter nyújtotta be a minisztertanács január 20-i ülésén.⁶⁶ Az úgynevezett igazolóbizottságok, amelyek a személyes átvilágításokat követően nemzethűségi igazolásokat adtak ki, ennek megfelelően jöttek létre 1939 elején.⁶⁷ A Jaross Andor által felügyelt bizottságok igyekeztek nemzeti és erkölcsi szempontból – az Egyesült Magyar Párt (EMP) érdekeit figyelembe véve – megfelelő felvidéki személyeket a pozíciókban megtartani, illetve odajuttatni.⁶⁸

Csilléry Edit szerint az igazolóbizottságok szempontjai látszólag egyértelműek voltak. Az eljárások azonban a Komáromi járás eseteiben is gyakran rámutattak, hogy a mindennapi gyakorlat sok esetben felül- vagy átírhatta a „szabályokat”: *„A szempontrendszer egymásba szövődő elemei a nemzetiség, a politikai orientáció, a szervezeti tagság, a nyelv, a rokonság, a beosztás, az életkor, a vallás, az erkölcsi viselkedés, és bár a rendelet nem tartalmazza, a szociális igazságosság”*.⁶⁹

Ezzel együtt, ahogyan arra Simon Attila is rámutatott, a több mint 11 ezer átvilágított felvidéki közül a nagy többség mindenféle nehézség nélkül átment a megbízhatósági vizsgán.⁷⁰ Természetesen előfordult, hogy egy-egy személyt nem igazoltak, amely sok esetben közfelháborodást is kiváltottak a Felvidéken és az anyaországiak nagy tömegű beáramlásának félelmét vetítette előre.⁷¹ Mindenesetre a többi csallóközi (somorjai és dunaszerdahelyi) járáshoz hasonlóan, a komáromi község vezetői is nagyrészt magyarok voltak és a helyükön maradtak a visszacsatolást követően.⁷² Ezt igazolják azok az 1938 végén történt nyomozások, amelyek a „köz- és egyéb szolgálatokban visszamaradt egyének” nemzethűségének és politikai megbízhatóságának kérdését vizsgálták a járásban.⁷³ A „cseh

⁶⁶ Simon, 2014: 88.

⁶⁷ Az igazolóbizottságok tagjait egy elnök, négy bizottsági tag és négy póttag alkotta. Az elnök kormányzathoz közeli személy volt, a bizottsági tagokat pedig köztisztviseltekben álló helyi személyek alkották. Az illetékes miniszter nevezte ki a tagokat. A bizottságok döntései ellen pedig lehetséges volt fellebbezni. Uo. 89.

⁶⁸ Az igazolások folyamatáról bővebben: Csilléry, 2014.

⁶⁹ Uo. 21.

⁷⁰ Simon, 2014: 90.

⁷¹ Csilléry, 2014: 15.

⁷² Szabó, 2002.

⁷³ ŠA Nitra, pob. Komárno, f. HSÚ Komárno, 24 biz./1938. Megbízhatatlan egyének ügye. Magyar Királyi II. hadtestparancsnokság (nyomozó csoport parancsnokától) Magyar Királyi Járási katonai parancsnokságnak. 1938. dec. 19.

uralom” idején a főszolgabíró ugyanis mindössze nyolc személyt nyilvánított megbízhatatlannak a járásban kommunista támogatás, agrárpárti tagság vagy éppen a csehszlovák hivatalokkal való együttműködés okánál fogva. Közülük többen az izraelita hitközség tagjai – vagyis zsidók – voltak.⁷⁴ Az is előfordult, hogy téves információk alapján ítélték meg egy-egy személyt. A hibákat természetesen igyekeztek korrigálni, a megbízhatatlan egyéneket pedig azonnal eltávolították a hivatalból.

A megbízhatatlan személyek listáján volt például Holczer István ekeli írnok, aki a jelentés szerint kommunista párttag volt és „*a csehek alatt a magyarokat gyűlölte*”.⁷⁵ Hárman pedig az izraelita hitközség tagjaiként a cseh államvédelmet támogatták és bizalmi embernek számítottak az első Csehszlovák Köztársaságban.⁷⁶ Egyikükről (Vajda Sámuel zsidó jegyzőről) például a következőket jegyezték fel: „*Nevezett mint körjegyző a volt cseh kommunistákat erősen támogatta, a magyarság ellen agitált, éjnek idején a lakosság között magyar elleni gyűléseket rendezett, ezért a lakosság nagy része a jegyzőnek a községből való azonnal eltávolítását kéri*”.⁷⁷

A kommunista tájékozódás mellett a kormánypárti tagság is összeegyeztethetetlen volt a nemzeti becsületességgel. Ez utóbbi azonban az állami alkalmazottak esetében az első Csehszlovák Köztársaságban az érvényesülés zálogát is jelentette a magyarok számára. De a cseh nemzet túlzott mértékű támogatása sem volt elfogadható, amely a pedagógusok esetében valószínűleg jóval nagyobb jelentőséget kapott. Ezt igazolja Németh Lajosné szül. Korsói Karolina nagymegyeri tanítónő esete, aki például „*előszeregettel rendezett cseh nemzeti ünnepeket a gyermekekkel. 1934. 10. 28-án azt a kijelentést tette, hogy a magyar himnusz már többet nem lesz. A cseh nemzetvédelmi célra havi fizetéséből 50-50 cseh koronát ajánlott fel*”.⁷⁸ Utólagos megjegyzések alapján egyébként megállapítható, hogy a Holczerrel kapcsolatos jelentés tévesnek bizonyult. Ezzel együtt továbbra is megfigyelték a később segédjegyzővé kinevezett ekeli hivatalnokot. A három izraelita vallású személyt pedig azonnal elbocsátotta a katonai hatóság az állásából.

Már fentiekben is szó esett róla, hogy a felvidéki hivatalnokok igazolási eljárásai még 1939 áprilisában is javában zajlottak. A Komáromi járáshoz tartozó jelentések is azt

⁷⁴ ŠA Nitra, pob. Komárno, f. HSÚ Komárno, 24 biz./1938. Pl. Németh Lajosné cseh uralom alatti magatartása. Jegyző úrnak a főszolgabírótól. 1939. január 31.

⁷⁵ ŠA Nitra, pob. Komárno, f. HSÚ Komárno, 24 biz./1938 Kimutatás a Komáromi járás területén lakó megbízhatatlan egyénekről. Magyar Királyi II. hadtestparancsnokság (nyomozó csoport parancsnokától) a Magyar Királyi Járási katonai parancsnokságnak. 1938. december 19.

⁷⁶ Közéjük tartozott Dr. Róth Nándor nemesócsai lakos, aki egyébként zsidó körorvos volt. Vele kapcsolatban a következőket jegyezték fel: „*Nevezett cseh államvédelmi célra adakozott ismeretlen összeget.*” Holch Emil pedig szintén izraelita vallású gútai tisztviselő volt. Azt írták róla: „*Nevezett a csehek B. egyéne volt és a cseh nemzetvédelmi alapra adományozott*”. Uo.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo.

mutatják, hogy a viszonylagos gyors intézkedések ellenére az átvilágítások és a közigazgatási átszervezés sem haladt előre megfelelő ütemben. A Komáromi járáshoz tartozó római katolikus papok magatartásának információját a főszolgabíró például 1939 májusában küldte el a főispánnak. Mindenesetre ez a beszámoló is jól mutatta, hogy a lelkészek nagy része nemzeti szempontból kifogástalan volt a két világháború közötti csehszlovák időben. A járás területén működő kilenc római katolikus lelkészből ugyanis egyedül a keszegfalvai Poór Sándor ellen emeltek nemzeti kifogást, ezért őt a plébániáról elhelyezték.

Poór Sándor ügyével – majd elbocsátásával – kapcsolatban a főszolgabíró kifejtette a főispánnak, hogy a plébános a „megszállás” után közvetlenül „*a szükségesnél sokkal inkább alkalmazkodott a cseh hatóságok csebesítő törekvéseihez*”.⁷⁹ Ez pedig többek között a helyi egyházi pecséthasználatról vélték bizonyíthatónak: „*Az egyházi pecsétre a magyar Keszegfalva mellé rávéssette a tót „Belična-Ves” nevet, amit még a csehszlovák hatóságok sem használtak volna*”. Ezenkívül felróták neki, hogy megtagadta az istentisztelet tartását Szent István napon, illetve azokat a tanítóknak a megválasztását támogatta, „*akik tótul tudnak*”. Mindemellett a magyar kultúra felépítése ellenében is számos lépést tett. A magyar párti gyűlésektől az embereket igyekezett távol tartani, ezzel szemben a kommunista gyűléseken részt vett. A főszolgabíró azt is tudomására hozta a főispánnak, hogy Poór Sándor plébánost a felettes egyházi hatósága már elhelyezte.⁸⁰

A 12 református lelkész közül pedig egyedül az ekeli Tuba Károly ellen folyt fegyelmi eljárás, de mindössze egyházi okból kifolyólag. Sohár Kálmán megyercsi lelkész esete pedig rávilágít, hogy az igazolási ügyek mögött sokszor olyan személyes indokok bújtak meg, amelyek utólagos vagy többszöri vizsgálat alapján derültek ki. Ez is azt mutatta, hogy önmagában véve a magyarelles politikai vagy egyesületi tagság kevés volt az igazolás megtagadásához. Egyetértünk Csilléry Editnek a csehszlovák idők egészére kiterjedő vizsgálatot kiemelő megállapításával: „*...az igazolás alá kerülő személyek magatartását azoknak a körülményeknek, azoknak a külső kényszerítő hatásoknak a szemszögéből is kell vizsgálni, melyek között az igazolandó személyek az elmúlt 20 esztendő alatt éltek és amelyeknek ki voltak téve*”.⁸¹ Ilyen volt például egy-egy magyar személy agrárpárti tagsága, amely gyakran a megélhetéshez kapcsolódó szempontok és egyéb személyes „kényszerhelyzetek” alapján jött létre.

Sohár Kálmán megyercsi lelkészről például feljegyezték, hogy ő „*az agrárpártnak volt tagja és az agrárpárt érdekében bizonyos cikkeket is írt az agrárpárt által kiadott naptárban*”. Utóbb

⁷⁹ ŠA Nitra, pob. Komárno, f. HSÚ Komárno, 39 biz./1939. Lelkészek magatartása. Főispán úrnak a járás főszolgabíró úrtól. 1939. máj. 26.

⁸⁰ ŠA Nitra, pob. Komárno, f. HSÚ Komárno, 40 biz./1939. Poór Sándor Keszegfalva. Főispán úrnak a főszolgabíró úrtól. 1939. július 10.

⁸¹ Erről lásd a következő forrás alapján: MNL OL, K28, 57. cs. 101. t. 1941-B-15827; Csilléry, 2014: 22.

viszont az is kiderült róla, hogy mindez állampolgári problémái miatt történt. Vagyis annak érdekében írta meg cikkeit, hogy ne utasítsák ki Csehszlovákiából, és kongruai illetményeit folyósítsák számára. A kiszolgáltatott helyzetben lévő Sohár tehát ezekkel az írásokkal a legfelsőbb közigazgatási bíróság előtt azt kívánta igazolni, hogy „nem vétett a cseh-szlovák állameszme ellen, hanem minden tekintetben lojális állampolgár igyekezett lenni”. A jelentés egyébként Sohárt azzal a megjegyzéssel is igyekezett a „vád” alól felmenteni, hogy nem vett részt aktívan a csehszlovák politikában.⁸²

Ivanics Andor esete, akiről egyébként nyugdíjkérérelme ügyében kértek jelentést, szintén azt bizonyította, hogy az Agrárpárthoz való becsatlakozás nem feltétlenül jelentette egy-egy személy magyarellenességét. Ivanicsról a főszolgabíró a főispánnak például feljegyezte, hogy az 1919-20-as években részt vett a magyar szervezkedésekben és ilyen szempontból mindig meg lehetett benne bízni: „Ezek alapján Ivanics tényleg több olyan megbízatást teljesített, amely a magyarság akkori szervezkedésével állott összeköttetésben. A Dunán és Őrsújfalusi község határában folytatott titkos átkeléseket Ivanics Andor útján bonyolítottuk le és a csallóközi járás alsó felében Ivanics Andor szervezte be az embereket a mozgalomba”. Majd azt is hozzátette, hogy Őrsújfalusi ismerőse szerint soha nem fordult a mozgalom ellen, és nem árulta el az abban résztvevő egyéneket. Az Agrárpártba való bekapcsolódása pedig véleménye szerint mindössze azért történt, mert csupán így tudta elérni „azt, hogy a szervezetet tartozásaiért vállalt felelősségük alól mentesültek, és pedig úgy maga Ivanics Andor, valamint mindazok az Őrsújfalusi gazdák, akik a szervezetet igazgatóságában részt vettek”.⁸³

Tehát ahogyan láttuk, a nemzeti megbízhatatlanság vádjá mögött sokféle szempont állhatott. A megbélyegzett tisztviselők legtöbb esetben nem helyezkedtek szembe saját nemzetükkel, csupán valamilyen módon együttműködtek a kommunista, vagy csehszlovák pártok érdekeivel. Ezt igazolta dr. Csemez Pál nagymegyeri orvos esete is, akit azért tartottak megfigyelés alatt, mert a lakásán a főszolgabíró szerint „esténként a legkülönbözőbb társadalmi állású emberek, - köztük több róvott múltú egyén is, szokott összejönni”.⁸⁴

Ugyanakkor érdemes leszögezni, hogy a nemzethűségi igazolásnak nem volt előfeltétele a magyar nemzetiség. Bár igaz, hogy a felvidéki vármegyei tisztviselők és egyéb alkalmazottak arányát 96,65%-ban magyar nemzetiségűek alkották.⁸⁵ Akadt azonban

⁸² ŠA Nitra, pob. Komárno, f. HSÚ Komárno, 39 biz./1939. Lelkészek magatartása. Főispán úrnak a Komáromi járás főszolgabírájától. 1939. május 26.

⁸³ ŠA Nitra, pob. Komárno, f. HSÚ Komárno, 121 biz./1939. Ivanics Andor ellátási előlege. A főszolgabíró a főispánnak. 1939. október 7.

⁸⁴ ŠA Nitra, pob. Komárno, f. HSÚ Komárno, 46 biz./1939. biz. Titkos összejövetelek Nagymegyerén. Csendőr Őrs Parancsnoknak dr. Geöbel főszolgabíró. 1939. április 15.

⁸⁵ Csilléry, 2014: 16.

kivételes eset a Komáromi járásban is. A fennmaradt jelentések szerint – főként a tanítók körében – maradtak olyan szlovák nemzetiségű állami alkalmazottak (például a gútai Bastrnák Ferencz vagy a csicsói Rudinszky Lukács segédjegyző), akik ellen nemzeti megbízhatóság tekintetében semmilyen kifogás nem merült fel.⁸⁶ A főszolgabíró szerint a fenti személyek nem vettek részt szlovák nemzetiségi mozgalomban és arról sem volt tudomása, hogy „magyarellenes irányzatban dolgoztak volna, sőt éppen ellenkezőleg, különösen a községi közigazgatásnál alkalmazottakról az általam végzett nyomozás azt igazolta, hogy mindig a legrendesebben viselkedtek és ahol lehetett a magyar embereknek segítségükre voltak. Egyetlen ember ellen merültek fel kihágások, éspedig Saskó Tibor volt nagymegyeri postafőnök ellen, aki azonban már nincs hivatalában, Nagymegyerről Komáromba helyeztetett át”.⁸⁷

⁸⁶ A főszolgabíró 1939. július 25-én azt is leírta a főispánnak, hogy a Komáromi járás lelkészei, ügyvédei és a vezető pozícióban lévő értelmiségiek közül „olyan nincs, akinek nem magyar állampolgársága kétségen kívül megállapítható lenne”. Ezenkívül azt is megjegyezte, hogy a kisebb hivatalokban lévő személyek közül – főként a tanítók – néhányan szlovák nemzetiségűnek vallották magukat: „éspedig Klacsánszky Gyula, Csallóközáranyos-Nagylél, Jablonszky Tibor Zsemlekes, Domány Tibor Nemesócsa-Szántóér, Nagy Erzsébet Violin-pusztá, Mikó Zsigmond Csallóközáranyos, Bolczek Jenő Gúta és Fridomszky Károly Gúta-i tanító”. Valamint hozzátette, hogy szlováknak vallotta magát még a csicsói Rudinszky Lukács segédjegyző, a gútai Bastrnák Ferencz segédjegyző, Ehrenberger Ferenc keszegfalvai községi írnok, Benninghaus József gútai, valamint Terstyánszky Győző keszegfalvai községi írnokok. ŠA Nitra, pob. Komárno, f. HSÚ Komárno 82 biz./1939. Szlovák nemzetiségi mozgalomban résztvevő személyek állampolgársága és tevékenysége. A Komáromi járás főszolgabírájától a főispánnak. 1939. július 25.

⁸⁷ Uo.